

Van de voorzitter

Europa is “eine Reise wert”

Uit mijn middelbare schooltijd in de zestiger jaren van de vorige eeuw herinner ik me de slogan van de West-Berlijnse VVV: “Berlin ist eine Reise wert”. Ik moest er af en toe aan terug denken in mei dit jaar, tijdens de Vriendenreis door Duitsland (en zelfs een stukje Tsjechië en Polen, zie het verslag elders in dit nummer). We bezochten steden en regio's die na de Tweede Wereldoorlog decennia lang niet voor onbekommerd toeristisch bezoek in aanmerking kwamen. Na de val van de muur is dat al weer haast een ondenkbare situatie geworden. We bezochten steden als Potsdam, Dresden, Zwickau, Meissen, Erfurt en Gotha. We zagen wat er allemaal bewaard is gebleven in die Koude Oorlogstijd, maar ook wat er is herbouwd, gerestaureerd of opnieuw tot leven gekomen. En met name realiseerden we ons regelmatig hoe intens we in Europa cultureel met elkaar verbonden zijn. Door vorstenhuwelijken en politieke conflicten, maar ook door culturele uitwisseling en het putten uit gedeelde bronnen.

Dat besef leverde extra wrange gevoelens op bij al het gedoe over de nu steeds onvermijdelijker geworden uittrekking van Groot-Brittannië uit de Europese Unie. Natuurlijk wordt er niet een Churchilliaans ijzeren gordijn opgetrokken. Maar aan verdieping van de culturele verbondenheid van Europa lijkt het zeker niet bij te dragen. En dat is na de traumatisch gebleken deling van Europa in Oost en West geen fijne gedachte, zeker gezien de splijtende mondiale problemen waarover we dagelijks geïnformeerd worden. Cultuur en erfgoed vragen betrokken en volhardende aandacht en zorg. Voor ons die er nu in leven en van genieten, en voor de generaties na ons. Het Nederlands Tegelmuseum levert daar ook zijn specifieke, bescheiden bijdrage aan. En wij Vrienden van het museum dragen daaraan weer ons steentje bij. Als Vrienden zijn we trots op de mooie stap voorwaarts die het museum op 10 mei van dit jaar zette met de opening van de Helene Kröller-Müller Kamer. Leest u daarover ook de bijdrage in dit nummer van Eric Mackay, onze directeur, en Johan Kamermans, onze conservator. Het museum heeft knopen doorgehakt en werkt aan verdere verbeteringen. De Stichting Vrienden blijft daarnaast de in materiële en immateriële zin actieve supportersclub. Leest u in dit nummer over onder meer nieuwe reisplannen, en de komende Jaardag op 28 september in Otterlo. Namens het bestuur

spreek ik de hoop uit dat velen van U elkaar daar weer zullen ontmoeten!

Lejo Schenk, voorzitter

In memoriam Jan Romijn

April dit jaar is tegelvriend Jan Romijn uit Delft op 90 jarige leeftijd overleden. Jan had naast vele andere interesses ook een bijzondere tegelverzameling. Als verzamelaar van tegels was Jan in een bepaald opzicht uniek: zijn verzameling was namelijk compleet en beperkte zich tot tegels afkomstig van één adres in Delft. Daarover kon hij met veel verve vertellen. Het ging om 17de-eeuwse tegels uit het winkelpand waar de IJzerwarenhandel van de familie gevestigd was, aan de Boterbrug in Delft. In 2014 verscheen van zijn hand in het jaarboek Tegel 42 een artikel hierover.

Bijzonder is ook dat hij uit de tegels met kinderspelen een tegelveld samenstelde, zoals er waarschijnlijk maar één bestaat, namelijk naar voorbeeld van de prent met 48 kinderspelen van

het Koninklijk Oudheidkundig genootschap zoals die in het boek “Kinderspelen op tegels” van Jan Pluis is afgebeeld.

Wij zullen zijn toewijding en aanstekelijk oog voor detail missen.

Prosper de Jong

In memoriam Patsy Van Lemmen-Francis

Op 11 augustus jl. kregen wij via de Engelse Tiles and Architectural Ceramics Society (TACS) het verdrietige bericht van overlijden van een van hun markantste leden: Pat van Lemmen-Francis. Zij is 75 jaar geworden. Pat verrichtte jarenlang hand- en spandiensten binnen de TACS, en was er onder meer evenementencoördinator. Wij, de Nederlandse vrienden van TACS, hebben Patsy leren kennen samen met haar levenspartner Hans van Lemmen, de eminente kenner en publicist van de Engelse en internationale tegelproductie. Hans was jarenlang voorzitter en is thans nog erelid van de TACS. De Nederlandse Hans en de Britse Patsy, die in Schotland geschiedenis studeerde,

leerden elkaar tijdens hun studie kennen op een archeologisch werkkamp in Frankrijk. Patsy en Hans waren op tegelgebied belangrijke ambassadeurs tussen Nederland en Engeland. Ze voelden zich nauw betrokken bij het Nederlands Tegelmuseum en brachten dat op allerlei manieren in de praktijk.

Begin vorig jaar werd bij Patsy longkanker geconstateerd. Aanvankelijk konden medicijnen nog veel uitrusten, maar gaandeweg nam de effectiviteit daarvan af. Op 28

juli liet Hans me weten dat Patsy, na een aantal weken in het ziekenhuis gelegen te hebben, was overgebracht naar een verpleeghuis waar zij liefdevol kon worden verzorgd. Daar is zij overleden. Wij wensen Hans, de kinderen en kleinkinderen sterkte bij het verwerken van dit ingrijpende verlies. Wij zullen ons Patsy blijven herinneren als een lieve, wijze en gewetensvol levende persoonlijkheid, die door heel veel mensen op veel plaatsen zeer gemist zal worden.

Lejo Schenk

NB: in Tegel 43 (2015) werd een interview met Hans en Patsy gepubliceerd.

Jaardag

Jaardag 2019 in Otterlo

Dit jaar vindt de Jaardag plaats op 28 september in Otterlo in de Waldhoorn en het Nederlands Tegelmuseum. Het bestuur heeft weer een gevarieerd programma van voordrachten samengesteld en na afloop daarvan gaan we naar het museum waar u de prachtige nieuwe Helene Kröller-Müllerkamer kunt bewonderen. Wij hopen op een grote opkomst! Het volledige programma is bijgevoegd.

Voor slechthorenden reserveren we graag een paar plaatsen op de voorste rijen. Degenen die daar gebruik van willen maken, kunnen contact opnemen met Marianne Florschütz via telefoon 06 11051893 of email info@vriendennederlandstegelmuseum.nl.

Tot ziens op de Jaardag!

Het bestuur

Vriend, wat vind je van mijn tegel?

Op de Jaardag staat weer het onderdeel “Vriend, wat vind je van mijn tegel” op het programma. Als u meer wilt weten over de oorsprong van een tegel of over de voorstelling, neem de tegel dan mee naar de Jaardag of maak zelf een foto. De tegel wordt voor de deskundige zaal geprojecteerd en besproken. Ook vinden wij het leuk om de zaal een bijzondere tegel te laten zien waarvan u alles al bekend is!

Maakt u zelf een foto, mail die dan naar Tonny Pijper (pyperat@planet.nl). Neemt u de tegel mee naar de Jaardag, dan kunt u deze aan het begin van de lunchpauze laten fotograferen door Tonny Pijper. Meldt dit even bij binnenkomst, dan vertellen we u waar dit zal plaatsvinden.

Marianne Florschütz

Website

Het werk aan de website vordert langzaam en niet gestaag. Inmiddels zijn wel (bijna) alle rubrieken aangepast en up to date gemaakt. De volgende stap is de nieuwe structuur enigszins aan te passen.

Frans Caignie heeft er voor gezorgd dat de **Tegelindex** nu ook te raadplegen is op de nieuwe website. Met de algemene zoekfunctie van de website kon al in het algemeen gezocht worden in alle tekst op de website, waaronder die van de Engelse samenvattingen van Tegel 25 t/m 46 en van de Nederlandse samenvattingen van Tegel 35 t/m 46, maar met de Tegelindex zoekt u specifiek op auteur, onderwerp of jaar in alle artikelen die ooit in Tegel gepubliceerd zijn. Dus ook de artikelen in Tegel 1 t/m 24, die nog niet gedigitaliseerd zijn en nog niet op de website staan. Een aantal van de oude boekjes is nog wel te bestellen via de Museumwinkel.

U vindt de zoekmachine Tegelindex onder het blokje “Publicaties” in het menu.

Marianne Florschütz, secretaris

Museum

Nieuws uit het Museum

De feestelijke opening van de Helene Kröller-Müller Kamer op vrijdag 10 mei jl. was een groot succes. De nieuwe kamer ziet er echt fantastisch uit dankzij de vormgever Berry Slok. Het heeft wat mij betreft iets weg van een Schatkamer! De opening werd in groten getale bezocht. De directeur van het Kröller-Müller Museum (Lisette Pelsers), de Wethouder Cultuur van de gemeente Ede (Hester Veltman) evenals ondergetekende verrichtten de openingshandeling. De Kamer is tot stand gekomen dankzij een unieke samenwerking met het Kröller-Müller Museum. Een dergelijke samenwerking tussen een groot en een klein museum komt weinig voor. Het kan dus als een schoolvoorbeeld worden beschouwd. We hebben de Kamer kunnen financieren dankzij externe bijdragen van het Helene Kröller-Müller Fonds, de Provincie Gelder-

land, de Vereniging Rembrandt, Stichting Idee in Uitvoering alsmede de gemeente Ede. Wij zijn de schenkers uiteraard zeer dankbaar. De Helene Kröller-Müller Kamer krijgt veel publiciteit tot zelfs aan de Libelle toe (zie ook onze website <http://www.nederlandstegelmuseum.nl/>). Naar aanleiding van deze nieuwe kamer hebben we ook onze folder aangepast. U hebt deze ontvangen met de uitnodiging voor de opening van de komende expositie. Deze expositie “Exotisch, luxueus en hygiënisch” geheten, belooft erg mooi te worden. Te zien zijn tegelschilderijen in winkels uit de 1ste helft van de 20ste eeuw. Ook is er een parallelexpositie Chinezen uit Makkum. Een aanrader dus! Meer nieuws over de Exposities treft u elders in dit nummer aan. De opening is op zaterdag 7 september a.s. Ons pand heeft te maken met veel achterstallig onderhoud. Dit is vooral veroorzaakt door de jarenlange discussie of ons museum al dan niet naar Ede zou moeten worden verplaatst. Maar, zoals bekend, hebben we onlangs besloten om in Otterlo te blijven. We gaan daarom nu het pand opknappen, te beginnen met de daken en de gevels. Ook hebben we de ambitie om de verlichting te vernieuwen. Deze is niet meer van deze tijd. De verlichting van de Helene Kröller-Müller Kamer dient als voorbeeld. Dit alles heeft natuurlijk de nodige financiële consequenties. Wat dat betreft zullen we een beroep moeten doen op schenkers. Vanwege onze ANBI-status kan dat belastingvoordelen opleveren.

Ik hoop u op onze opening en/of op uw Jaardag op zaterdag 28 september 2019 te treffen!

Eric Mackay, directeur

Exposities in het Nederlands Tegelmuseum

Helene Kröller-Müller Kamer

Opening 10 mei 2019

Dit voorjaar was ons museum eens met recht ‘stoffig’ te noemen. Twee maanden lang werd er namelijk gesloopt, geboord, gezaagd, geschuurd, gestuct en getimmerd in twee zalen, middenin het museum.

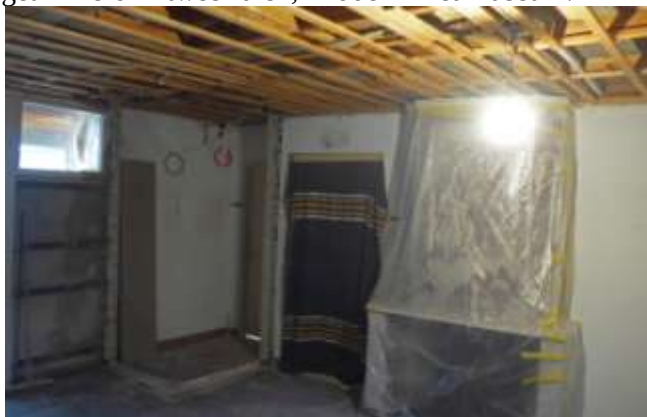

foto: Johan Kamermans

Een grote verbouwing van twee kamers om de tegelcollectie van Helene Kröller-Müller permanent te kunnen tonen. De plafondplaten zijn vervangen door

een nieuw plafond met verdiepte lichtrails, er is een eiken parket gelegd, en er zijn voorzetwanden gebouwd met een nieuwe wandvitrine waarin de tegels van Bart van der Leek optimaal tot hun recht komen. Ook medewerkers van het Kröller-Müller Museum zetten zich in om de tegels zo veilig en mooi mogelijk te presenteren. Zelfs de twee betegelde schouwen, die tijdens de verbouwing zorgvuldig zijn ingepakt, komen nog mooier uit in de zaal zoals die nu geworden is.

Tijdens de opening was er heel veel belangstelling, zoveel bezoekers dat het misschien moeilijk te zien was hoe goed alles nu is uitgelicht en in evenwicht is.

foto: Marjon Gemmeke

Maar er is nog genoeg gelegenheid om bij een volgend bezoek de nieuwe zalen eens rustig te bekijken. Of om op Youtube de reportages te zien die Vereniging Rembrandt (<https://youtu.be/wv2K9fHaJ5s>) en Lokale Omroep Ede (uitzending Mooi zo! van 13 mei: <https://youtu.be/hxHvhQkUbI>) naar aanleiding van de nieuwe presentatie maakten.

Johan Kamermans, conservator

Exotisch, luxueus en hygiënisch

7 september 2019 t/m 31 maart 2020

In 1889 sloot de Amsterdamse Zee- en Riviervischhandel IJ.

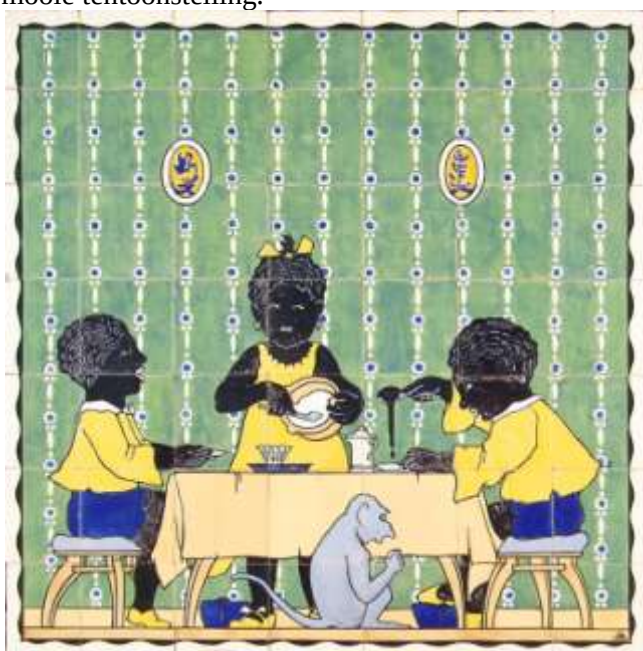
Rienstra, vanouds gevestigd aan de Reguliersdwarsstraat in Amsterdam, de deuren na bijna zeventig jaar. De eigenaar maakte zich zorgen over de toekomst van de fraaie tegelta-bleaus die zijn grootvader in 1921

voor de toen gloednieuwe winkel had laten maken. Die hadden niet weinig bijgedragen aan de grandeur die deze gerenommeerde zaak had. In een toekomstige kledingzaak hadden de tableaus niets meer te zoeken en zouden ze op zijn best verdwijnen achter een voorzetwand. En misschien zouden ze wel vernield

worden. Daarom besloot hij de tegeltableaus te schenken aan ons museum.

In het begin van de twintigste eeuw legden veel ambitieuze winkeliers eer in met een mooi en kostbaar uitgevoerd interieur, om een koopkrachtig publiek te trekken. Vooral handelaren in levensmiddelen, zoals slagers, viswinkels, bakkers en kruidenierszaken, zagen de voordelen van een decoratief gebruik van de tegel, die tevens het meest hygiënische materiaal voor wanden en vloeren vormde. Of denk aan de landelijke winkelketen van De Gruyter. Maar juist in een commerciële omgeving verandert de mode snel en grote ketens willen een eigen, herkenbare huisstijl. Als er een einde komt aan een zaak en er komt iets anders, dan passen de voorstellingen van ploegende boeren en vissersschepen niet meer. Het museum heeft een collectie tableaus van uiteenlopende winkels en laat de chique interieurs van weleer nog eens schitteren in een mooie tentoonstelling.

Chinezen uit Makkum

7 september 2019 t/m 31 maart 2020

Jan Pluis heeft afgelopen jaar opnieuw een onderzoek afgerond, ditmaal over de voorstellingen van Chinezen op Nederlandse tegels uit de twintigste eeuw. De aanleiding is de markante serie met Chinese figuren die de fabriek van de familie Tichelaar vanaf 1929 op de markt bracht. Het was al bekend dat het initiatief hiertoe voortkwam uit de vraag van de Londense importeur fa. Martin van Straaten. Die had in zijn assortiment een serie Chinese porseleinen tegels, maar door de Chinese Burgeroorlog die in 1927 uitbrak droogde de aanvoer op. De zoektocht naar alternatieven kwam uit in Makkum.

Jan Pluis heeft nu alle voorstellingen uitgezocht, allen met hun naam in Chinese karakters en de transcriptie daarvan. Deze serie wordt ook geplaatst in het kader van een eeuwenlange interesse van tegelbakkers in de Chinese cultuur, die in de twintigste eeuw ook bij

andere Nederlandse fabrikanten weer opleeft. In enkele vitrines zal het verhaal van deze tegels met Chinese voorstellingen getoond worden, samen met originele Chinese tegels. Later dit jaar kunnen we dan ook de publicatie van het nieuwe boek verwachten.

Geometrische patronen

Een grote expositie over geometrische patronen op tegels uit de wereld van de Islam, en de invloed daarvan op vroege tegels uit Spanje en de Nederlanden is voorzien vanaf maart 2020.

Tegels op Locatie

Het kleine maar dappere TOL-team gaat nog steeds door met het speuren naar decoratieve tegels in gebouwen. In principe gaat het om de exterieurs, maar bij publiek toegankelijke gebouwen zoals winkels en kerken wordt ook vastgelegd wat er binnen te zien is.

Nieuw op de site is bijvoorbeeld de beschrijving van het aloude hotel De Prins in Makkum (zoek op post-code 8754CN), waar in de gelagkamer twaalf schepentableaus te zien zijn van de hand van tegel-

schilder Adam Sijbel (ca. 1743-1803), werkzaam voor de gleibakkerij van familie Kingma. Zeker nu er een tentoonstelling aankomt over historische winkelinterieurs, loont het ook om op de website van de vrienden, in het tabblad 'Tegels op locatie', te zoeken op een trefwoord als 'winkel': 427 treffers. Vaak gaat het dan om de façade, met bouwkeramiek, of een tableau met de naam van de winkelier. Maar ook veel bijzondere interieurs zijn hier terug te vinden, zoals, al bij de eerste twintig treffers, in Amsterdam een voormalige slagerij aan de Spuistraat,

op nummer 60 (1012TW), en verderop in dezelfde straat de mooie bakkerszaak op nummer 274 (1012VX), met tableaus van Rozenburg, gemaakt rond 1898. Zo kan ieder, als aanvulling op museumbezoek, zelf een tocht langs historische winkels in het 'buitenmuseum' samenstellen.

<https://vriendennederlandstegelmuseum.nl/onderzoek/tegels-op-locatie>

Aanvullingen kunt u doorgeven aan de vrienden of aan het museum. Iedereen is welkom om mee te zoeken naar locaties die nog gesignaleerd zijn.

Johan Kamermans

Vriendenvitrine

Op dit moment zijn nog de tegels van museumvriend Ab Vrij in de Vriendenvitrine te bewonderen. Vanaf 1 november 2019 tot en met de laatste dag van februari 2020 wordt de Vriendenvitrine gevuld door René Prins. We zijn iedere keer weer blij als we vrienden bereid vinden iets van hun passie te laten zien. Maar dat gaat niet altijd van een leien dakje. We zouden graag willen dat we op de Jaardag aangeschoten worden door een volgende vuller. Maar u mag het natuurlijk ook per mail melden.

Alvast een tegelgroet,

Vries Kool (vrieskool@outlook.com)

Marianne van den Ent (mariannevandenent@concepts.nl)

Tegels uit de collectie van Ab Vrij

t/m 31 oktober 2019

Een selectie zeventiende- en achttiende-eeuwse tegels, die aan het eind van dit jaar aan het Nederlands Tegelmuseum zal worden geschonken.

Tegels uit de collectie van René Prins

1 november 2019 tot en met 29 februari 2020

Mijn interesse naar tegels begon rond 1988 na het uitkomen van het boek 'Gebouwd in de Zaanstreek' van de auteurs S. de Jong en J. Schipper. Naast de geschiedenis van de Zaanse Houtbouw bevat dit boek ook beschrijvingen en afbeeldingen van tegelwanden, schouwen en smuigers in Zaanse arbeidershuizen en Zaanse koopmanswoningen.

In die periode was een eigen Zaanse woning een gekoesterde wens en dat resulteerde in 1989 tot het demonteren en in 1992 op een andere locatie in Zaan-dam opbouwen van een houten huis, waarvan de bouwperiode rond 1740 werd gedateerd. In de kopgevel van het huis waren duidelijk bouwsporen van een smuiger aanwezig. Helaas was geen enkel fragment van een tegel meer te vinden, ook niet in de grond in de nabijheid van de in de 19^e eeuw gesloopte smuiger. De eerste reconstructie werd een smuiger met 18^e-eeuwse witjes, randtegels en een tableau op de boezem. Een volgende reconstructie betrof een smuiger van paarse Bijbelse tegels uit de periode 1850-1900 en paarse randtegels (gekozen vanwege de bouwsporen van blauwe gebinten, blauwe wanden en plafonds in het huis). Voor de vuurnis koos ik historisch verantwoorde paarse Servetsterren.

Naast Bijbelse tegels zijn er inmiddels ook andere tegels op mijn pad gekomen waarvan twee blokken voor de Vriendenvitrine uitgelicht worden.

In 1989 had ik vanwege mijn werk de kans binnenin een slooppand één en ander te bekijken. In een met grond dichtgestorte kelder was een rand van gekleurde wandtegels zichtbaar en deze waren vrij makkelijk los te halen. De tegels waren beschadigd, maar de afbeeldingen waren nog goed zichtbaar. Het verwijderen betekende de redding van deze tegels, aangezien het pand met funderingen en kelder is gesloopt. (In die periode werd in de Zaanstreek nog onvoldoende aan bouwhistorisch onderzoek en bescherming van panden gedaan en kon dit zonder enige tegenstand gebeuren.) Ergens in het begin van de jaren '90 op een Tegeldag in Antwerpen, dateerde A. J. Gierveld de dierentegels in cirkel op rond 1575 en Haarlem als vermoedelijke productieplaats.

De tegel met een gemuilkorfde circusbeer had de meeste interesse van de aanwezige tegelkenners. De kennis over tegels in zijn algemeenheid

en met name de gevonden dierentegels was op dat moment bij mij nog 'nul'. Later, in samenspraak met

Frans Cagnie is van deze dierentegels een tegelkaart opgesteld.

In 2010 was ik zijdelings bij de restauratie van een vroeg 17^e-eeuws pand met stenen trapgevel in Haarlem betrokken. Bij het herstellen van een kozijn in de topgevel stuitte een timmerman op tegels op zijn kant, tussen de kozijnstijlen en het aansluitende metselwerk van de trapgevel. Aan weerszijden van het topgevelkozijn waren tegels als vulmateriaal ‘vol en zat’ in de kalkspecie tussen de oorspronkelijke trapgevel en het niet oorspronkelijke topgevelkozijn geplaatst. De tegels zaten los en met het herstellen van het kozijn kwamen deze vrij te zitten. De vondst bestond uit bloemtegels in kwadraat met blauwe rand. Doordat deze tegels meer dan 200 jaar ingemetseld zijn geweest, is het glazuur nauwelijks verweerd. De datering van deze tegels is de eerste kwart van de 17e eeuw en komt overeen met de bouwperiode van het pand. De eerdere toepassing van deze tegels is onbekend. Op een Tegeldag in Otterloo werd door één van de aanwezigen Harlingen als productieplaats genoemd.

René Prins

Tegelexcursies en -reizen in binnen- en buitenland

Verslag dagexcursie Kathedrale basiliek Sint-Bavo te Haarlem op 6 april 2019

Op een mooie voorjaarsdag verzamelden 25 vrienden van ons museum zich bij de ingang van de ‘Nieuwe Sint-Bavo’, de kathedraal voor het bisdom Haarlem die vanaf 1895 gebouwd werd naar ontwerpen van Joseph Cuypers. Deze kerk was een prestigieuze opdracht waaraan decennia is gewerkt en waar veel kunstenaars bij betrokken waren. Ons bezoek, bedacht en georganiseerd door Ger de Ree, was gericht op de bouwkeramiek en de tegeltableaus.

We waren zeker niet de enige bezoekers van de kerk deze middag, het jaarlijkse bloemevenement ‘De Nieuwe Bavo Bloeit’ was net begonnen. Overal stonden grote bloemstukken, opgebouwd door leerlingen van de ‘groene opleidingen’ in de stad, voor wie dit examenwerk was. De uitbundige bloemversieringen trokken veel bekijks, en dat betekende ook dat er meer rondleidingen gaande waren.

Wij waren bij gids Hans Bekker, een oud-archivaris die veel onderzoek naar de kerk gedaan heeft, in goede handen. De wanden en pijlers van het interieur zijn rondom bekleed met, overwegend gele, bouwkeramiek van de Porceleyne Fles uit Delft. Vooral de balustrade van de koepel van de viering is rijk aan ornamenten in kleurige bouwkeramiek. Het is een hele klim, over de wenteltrappen, en op plankieren boven de gewelven, af en toe bukken voor de kapconstructie, maar dan de beloning: het uitzicht in de kerk bewonderen en de details van de balustrade op je in laten werken.

foto: Johan Kamermans

In het schip van de kerk zijn de kruiswegstaties als tegeltableaus uitgevoerd door de Porceleyne Fles naar ontwerpen van Han Bijvoet. De eerste statie is in 1926 geplaatst, maar de serie is pas in 1944 voltooid. Klein detail waar de gids ons op wees, is dat de Romeinse soldaten op de laatste tableaus helmen dragen die aan Duitse soldaten doen denken.

Een kleinood is ook de Aloysiuskapel, waar de kunstenaar Jan Toorop opdracht voor de decoratie kreeg. Aanvankelijk wilde hij glas-in-loodramen, mozaïeken en tegeltableaus maken, en alleen de tableaus zijn gerealiseerd – gedeeltelijk dan. De vijf overwegend blauwe tableaus in gres van Rozenburg, met voorstellingen in reliëf, zijn gemaakt in de jaren 1906-1908.

Toorop was tijdens de directie van Jurriaan Kok de enige externe kunstenaar die zelf in de fabriek mocht werken, en dit leidde tot onvergelijkbaar werk van grote schoonheid. In de engelen en de bedelaar portretteerde hij zijn vrouw, dochters en zichzelf.

foto: Johan Kamermans

In de kerk was ook een koffiehoeke ingericht, waar we met elkaar nog even konden zitten en bijpraten. Ter afsluiting liepen we nog naar de nabijgelegen stadsschouwburg. De toneeltoren is bij de renovatie van 2008 geheel vernieuwd naar ontwerp van architect Erick van Egeraat. De gevels zijn toen voorzien van porseleinen tegels van de keramist Babs Haenen, geproduceerd door Tichelaar, een zeldzaam voorbeeld van moderne bouwkeramiek.

Johan Kamermans

Tegelreis Duitsland mei 2019: een lange verrassingstocht door de Europese cultuurgeschiedenis

25 Vrienden stapten op 16 mei in Zaltbommel en Amersfoort op de bus die hen door grote delen van Noord- en Midden Duitsland zou voeren, met zelfs uitstapjes naar Tsjechië en Polen. Deze eerste dag stopten we om te beginnen in het Duitse openlucht-museum te Cloppenburg. In de "Dorfskrug", een historische hoeve met restaurant en feestzaal genoten we rond de brandende open haard van een uitstekende lunch, in een decor van overwegend Utrechtse landschaps- en ornamenttegels.

Daarna was er nog even tijd om o.a. een drietal boerderijen met wat Nederlandse tegels te bekijken. De reis werd voortgezet naar Hamburg voor de eerste overnachting

Vrijdag 17 mei. Deze dag bezochten we het Kunst und Gewerbemuseum, een belangrijk museum voor toegepaste kunst waar we ook in de depots welkom waren. Onze interesse ging met name uit naar de hier bewaarde tableaus uit 1764 van de Rotterdammer Jan Aalmis, in de zeventiende eeuw besteld door de toen in Altona gevestigde Hollandse koopman Gisbert van der Smissen. Naast een aantal metersgrote tableaus die de zintuigen, de kunsten en wetenschappen (tuinieren, beeldhouwen, muziek, astronomie) verbeelden, bezit het museum nog een drietal zeestukken. We bezochten ook de bekende "Wilstermarsch Zimmer", een regionaal, betimmerd boereninterieur met Nederlandse tegels in cirkel. Het museum toont verder onder andere topcollecties Italiaanse maiolica, Iznik tegels, en fraaie art deco en jugendstil. Interessant tenslotte is nog te vermelden dat op diverse plaatsen aandacht wordt gevraagd voor de dubieuze herkomst van stukken als gevolg van de nazi-kunstroofpraktijken. In de namiddag gaan we met de U-bahn naar het museum, tegelhandels- en restauratiebedrijf van Konrad en Felix Schitteck, een eindje buiten de grote stad. Het kleine museum biedt een charmante impressie van tegels, en het werken met tegels in de tweede helft van de twintigste eeuw, met voor onze groep nostalgie oproepende badkamers en sanitair. Commercieel leeft het bedrijf van restauraties, en het maken van replicas, op basis van een grote eigen handelscollectie art nouveau- en jugendstiltegels. Maar bovenal imponerend was de reusachtige loods, waar 8000 pallets met voor-

raden van zo'n 5000 modern-antieke tegelsoorten liggen opgeslagen. De filosofie is: van die enorme tegelproductie uit de recente decennia heeft niemand nog iets in reserve tegen de tijd dat er om restauraties gevraagd gaat worden...

Zaterdag 18 mei. Vertrek naar Boizenburg. In het Erstes Deutsches Fliesenmuseum worden we rondgeleid door Loren, de dochter van Lothar Scholz. Deze begaafde tegelschilder richtte in 1985 dit museum op.

Het biedt een mooi overzicht van de grote Duitse tegelproductie tussen 1880 en 1930, met collecties van Offstein, Grohner, Rheinische Wandplattenfabrik, Muhlacker, Villeroy en Boch, Bankel en anderen. Maar genieten was het vooral ook van de beroemde Nederlandse tegelcollectie Ludwig, die hier in permanente bruikleen is. Na een rustieke lunch in het Orangerie Caffee bij slot Ludwigslust, waar deze en gene bij de rijk gevulde soep wel eens het pittige Schwarzbier wilde proeven, reden we voort naar Veltien, noordelijk van Berlijn. In de oude fabrieksgebouwen (met ovens) uit 1872 van A. Schmidt Lehmann & Co, is daar het Duitse tegelkachel- en keramiekmuseum gevestigd. Hoofdmenu van dit bijzondere museum is een forse verzameling grote

tegels en los verzamelde tegels uit meerdere eeuwen. Het accent ligt op de zogenaamde Berlijnse kachels, waar deze regio er in de bloeiperiode wel 100.000 per jaar van produceerde.

Een ritje van 55 kilometer bracht ons gezelschap tenslotte in Potsdam, de "buitenstad" van de Pruisische vorsten, waar we na een blik op paleis Sanssouci, de omgeving verkenden en de nacht doorbrachten.

Zondag 19 mei vertrokken we naar Caputh voor een bezoek aan het in 1662 gebouwde slot van de

grote keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg, die dit kasteel aan zijn tweede vrouw Dorothea schonk. Naast de fraaie feestzaal, de porseleinkamer en het schilderijen kabinet ging onze interesse vooral

uit naar de gewelfde kelder. Daarin bevinden zich ruim 7500 Nederlandse tegels uit Rotterdam, Utrecht en Harlingen.

De aanwezige motieven zijn herdersscènes, kinderspe-
len, dieren, landschappen en schepen. Het slot is in de
DDR-tijd door scholen gebruikt. Na de “Wende”
kwam het in handen van een stichting die de restaura-
tie tussen 1995 en 1999 op zich nam.

Terug in de bus, op weg naar Oranienbaum, werden
we getraceerd op een deskundige inleiding door con-
servator Johan Kamermans. Hij vertelde onder andere
waarom we op deze reis meerdere laat zeventiende,
vroeg achttiende-eeuwse betegelde gewelven zouden
zien. Dat heeft te maken met vier dochters van “onze”
Frederik Hendrik van Nassau, die weer een hofcultuur
wilde creëren. Alle dochters trouwden met vorsten uit
Duitse dynastieën en kregen een vermogen en een
residentie: Oranienbaum, Oranienburg, Oranienstein
en Oranienhof. Twee daarvan bestaan niet meer. Ora-
nienbaum werd voor Henriette Catharina gebouwd
door de Nederlandse architect Cornelis Ryckwaert.

In de kelder van Oraniumbaum
treffen we in de
betegelingen
veel bijbeltegels
in cirkel aan die
diagonaal zijn
gezet. Van be-
lang zijn echter
vooral een vijftal
tableaus met
Apollo, Mars,
Mercurius, Luna
en Venus naar
prenten van
Goltzius. Ook
op de rondgang
door dit kasteel

zien we weer te veel moois om hier te kunnen be-
schrijven. Maar het gerestaureerde goudlederbehang
dat rond 1700 besteld werd, mag niet onvermeld blij-
ven, evenals de verassende, fris gebleven
plafondbeschildering in het trappenhuis van vogels die
oranjeboom-takken dragen. Ze kwamen bij de restau-
ratie onder het gips vandaan.

Maandag 20 mei. 's Ochtends lopen we in Dresden
nog even door een stukje van de oude binnenstad.
Doel is het 100 meter lange, hoog tegen een straatge-
vel bevestigde tableau uit 1873 dat is vervaardigd
door de beroemde porseleinfabriek Meissen.

Het stelt een martiale optocht voor van alle Saksische
vorsten uit deze 800-jarige dynastie, inclusief de
voorouders uit de sagen wereld. Daarna met de bus
naar wat inmiddels een grote toeristische attractie
blijkt te zijn: de in 1892 ingerichte zuivelhandel
Pfund. Het schitterende interieur is geheel bekleed
met tegels, tableaus en majolica van Villeroy & Boch.
Tussen 1995 en 2012 werd deze winkel, die ooit het
hoegbeeld was van Molkerei Pfund (een zuivelimper-
ium dat voor de oorlog al 50 winkels had), glorieus
gerestaureerd.

Wij genoten er
de ochtendkoffie met
melktaart, en
stapten ver-
volgens in de
bus voor de
ruim 100 ki-
lometer naar
het Boheemse
Cvikov
(Zwickau) in
Tsjechië. Hier
lunchten we in
een oorspron-
kelijk uit 1560
daterend

brouwerij-
restaurantbedrijf met een ambachtelijk gebrouwen
biertje voor de liefhebbers. De reis werd voortgezet
naar Palac Pakoszow (in het Duits: Schloss Werners-
dorf) in Polen waar restauratiearchitect Schmitz-
Munzberg ons ontving op het slot, dat thans een hotel
is. We kregen twee instructieve films over de geschie-
denis en de restauratie van dit vroeg 18de-eeuwse
gebouw te zien. Indrukwekkend was de zg. Kava-
lierskamer die rondom bekleed is met ongeveer 1000
fijn geschilderde Amsterdamse tegels uit de eerste

helft van de achttiende eeuw, en in halfsteens verband gezet.

Dinsdag 21 mei. Vertrek om 9.00 uur uit Jelenia Gora voor het traject van 100 km naar slot Schlanz in Krzyzowice, een 18de-eeuwse buitenplaats (nu een school) met een met Nederlandse tegels betegelde eetkamer en gang. We telden grofweg 800 tegels in de eetzaal, allen blauw, landschapjes met mensenfiguren in dubbele blauwe cirkel (Harlingen, Rotterdam?); en tamelijk hardblauwe landschapjes in dubbele achtkant met kwartrozet.

In de gang voornamelijk wat latere velden van steeds 24 blauwe landschapjes in cirkels, omgeven door blauwe open landschappen, mogelijk Utrechts. De reis werd vervolgd naar Wroclaw (vroeger Breslau) waar we lunchten in het restaurant van de Jahrhunderthalle, een modernistische stalen evenementenhal die op UNESCO-werelderfgoedlijst staat. Het gebouw is in 1913 geplaatst naar ontwerp van Max Berg, en herinnert aan het eeuwjubileum van de Volkerenslag bij Leipzig in 1813.

‘s Middags bezochten we het smaakvolle stedelijk historisch museum, dat een mooie collectie en geschiedenis herbergt. Maar wij kwamen vooral voor de

“Beyersdorfzimmer”. Dit is een geheel betegelde museumzaal met daarin 2000 hele en halve Nederlandse tegels, allen blauw. Het zijn vooral open herdersscènes, landschappen en Bijbelse voorstellingen in een dubbele cirkel, plus een klein aantal landschappen in achtkant met rocailledecoratie. De tegels zijn fijn geschilderd. In een mooie catalogus die alle tegels reproduceert, wordt gemeld dat ze uit meerdere werkplaatsen komen: Amsterdam, Rotterdam, Harlingen, Makkum en Utrecht. Fries wordt overigens ook nog genoemd...

Woensdag 22 mei. We schepen in voor een lange rit van 285 kilometer naar Meissen. In het restaurant van het experience centre (Erlebniswelt) van de fameuze porseleinfabriek genieten we een elegante lunch. Daarna worden we in de demonstratieruimtes geïnformeerd over de geschiedenis en de productiewijze van porselein. We leren over baktemperaturen, percentages krimp, grondstoffen, de levensduur van mallen en de kwaliteiten van het Meissense product. Maar bij alle informatie waren we als bezoeker toch vooral onder de indruk van het werken van de porseleinmodelleurs en schilders, die we in hun publieke werkruimtes op de vingers mochten kijken.

Na een bezoek aan het bedrijfsmuseum en de winkel wierpen we ons weer in de veilige zetels van buschauffeur Kees de Vrije, voor de laatste kilometers van de dag: 207 naar Erfurt. Velen maakten daar 's avonds de wandeling naar het stadsplein met de indrukwekkende, uitgelichte Dom.

Donderdag 23 mei. Erfurt. Wie wilde kon na het ontbijt nog even een wandelingetje maken naar slagerij Gassman in de Brühlerstrasse. De winkelruimte van dit pand uit 1904 is rondom versierd met vroege industrieel gemaakte tegels met een floraal motief, onderlijnd door een band van iets kleuriger art-decotegels.

Om 10.00 uur vertrok de bus naar Weimar, de stad van Goethe, het Bauhaus en prinses Sophie, de dochter van koning Willem II, die groothertogin van Saksen-Weimar/Eisenach was. Op weg dus naar slot Belvedere. Johan Kamermans deelde zijn research met ons. In het Nederland van rond 1880 kwijnden de oude tegelbakkerijen weg. Joost Thooft nam in 1873 de Porcelayne Fles over, en oriënteerde zich op het industriële tegelproces dat in Engeland succesvol was. Hij toonde op een tentoonstelling in Rotterdam een tweetal tableaus die gekocht werden door groothertog Karl Alexander, de man van Sophie, die er vervolgens ook nog twee tableaus bij bestelde. De tableaus zijn nu nog te zien in de hal van Belvedere. Daar konden wij ons er van

overtuigen dat elk van de tegels drie minuscule gaatjes tonen. Dat lijkt er op te wijzen dat ze op proenen gebakken zijn. Er was

een boeiende rondleiding door het slot, dat in een aantal kamers fraai oud porselein toont, en ook twee tegelkachels van Dorotheental bezit. En in een schouw werden we gewezen op een wand van interessante tegels in chinoiseriestijl, uit Erfurt!

Na Belvedere bezochten we het omvangrijke slot van Dornburg, 34 kilometer verderop. We werden verwelkomd door een in stijl gekostumeerde gids, die zich voorstelde als Sophie. Zij bleek een erudiete, maar vooral geestige kenner te zijn van het leven en de privé-opvattingen van de Nederlandse kasteelvrouw. Dornburg omvat drie gebouwen: het rococoslot uit 1730, het renaissancegebouw uit de eerste helft van de zestiende eeuw, en het zg. Alte Schloss fraai verbonden door een park met een Engelse, een Franse en een groentetuin. Het wordt een lange, plezierige wandeling waarin geschiedenis, cultuur en adellijke gossip elkaar afwisselen ("mijn man hield niet van het militaire, wel van jonge mannen"). Ondertussen zien we weer veel mooie dingen, zoals Thüringer porselein en aardewerk in blauw en goud uit Bayreuth. En, zowaar tegels, ongeveer 200, in de kelder.

Het zijn Erfurter tegels, in de chinoiseriestijl die we al zagen in Belvedere. Vol indrukken rijdt Kees ons terug naar Erfurt, waar we diezelfde avond

een afscheidsdiner hebben. De hele groep is vol lof over deze reis en organisator Frans, en dat werd hem ook in opperbeste stemming te verstaan gegeven.

Vrijdag 24 mei. Vertrek naar Nederland, een kleine 550 kilometer. Desondanks maken we al om tien uur een gewaardeerde stop in Gotha, waar de traditionele groepsfoto wordt gemaakt en ieder op eigen gelegenheid het schitterende slot en museum Friedenstein mag bezoeken. Een overdonderende oppervlakte kunst en cultuur, waar uw verslaggever nog wel eens terug wil. Maar de chauffeur is onverbiddelijk.

We moeten door naar Arnhem en Zaltbommel. Daar nemen we aan het eind van de dag "moe en voldaan" afscheid van elkaar.

Lejo Schenk

Tegelstudiereis naar Valencia van 13 tot en met 19 mei 2020

De volgende tegelreis die georganiseerd wordt door Stichting Vrienden Nederlands Tegelmuseum gaat naar Valencia. Deze reis voor ongeveer 20 personen staat gepland van woensdag 13 tot en met dinsdag 19 mei 2020. De kosten bedragen € 750 exclusief de vlucht naar Valencia.

Programma:

Woensdag 13/5 Dag 1: Reisdag, vliegen vanaf Eindhoven, Amsterdam of Brussel. Acclimatiseren in Valencia.

Donderdag 14/5 Dag 2: Bezoek aan het Keramiekmuseum, wandeling door Valencia, bezoek aan verschillende religieuze gebouwen in het centrum met veel tegelwerk (vooral Barok). Gezamenlijke lunch.

Vrijdag 15/5 Dag 3: Met de bus naar Tegelmuseum te Onda met rondleiding. Bezoek Castell Alaquas. Bezoek Lladro fabriek met rondleiding. Gezamenlijke lunch en diner.

Zaterdag 16/5 Dag 4: Wandeling door de stad, bezoek van museum Benlliure House, zijde museum en Nord station. Gezamenlijke lunch.

Zondag 17/5 Dag 5: Met de bus bezoek aan Gandia met rondleiding. Paella Lunch in El Palmar, bezoek Manises. Gezamenlijke lunch en diner.

Maandag 18/5 Dag 6: Vrij te besteden. Er is genoeg te zien in Valencia: De bijzondere gebouwen van Santiago Calatrava in de rivierbedding of een dagje naar het strand. Als afsluiting een gezamenlijk diner.

Dinsdag 19/5 Dag 7: Reisdag.

Graag opgeven bij Mark van Veen 06-47132192 of via het emailadres van de Vrienden:

info@vriendennederlandstegelmuseum.nl

Tegels in den vreemde

Roze tegels in Shiraz

In april 2019 nam ik deel aan een groepsreis naar Iran.

Al jaren intrigeerde mij dit land, zijn architectuur, zijn zeer oude geschiedenis en last but not least zijn prachtige vaatwerk- en tegeltradities. De indrukwekkende tentoonstelling "Glans en Geluk" met kunst uit de wereld van de islam (sept. 2018 - maart 2019) in het Gemeentemuseum in den Haag wakkerde het verlangen om het land te bezoeken nog verder aan.

De moskeeën en paleizen met de vele tegeltableaux die wij in Iran bezochten waren inderdaad overweldigend. Gebouwd gedurende tien eeuwen laten zij een rijkdom aan architectuur en pottenbakkerskunst zien. Zij zorgden ook voor een verrassing.

In de grote zuidelijke stad Shiraz, gelegen op 1500 meter hoogte, zijn veel oude moskeeën en monumenten te vinden. De stad is beroemd om zijn dichters, zijn rozen, zijn moskeeën en paleizen en zijn vele parken. Ondanks de vaak voorkomende aardbevingen zijn de vele monumenten goed bewaard gebleven en/of gerestaureerd.

Een van de moskeeën in Shiraz, Masjed-e-Nasir al-Molk oftewel de "rose moskee" genaamd werd gebouwd tussen 1876 en 1888 in opdracht van de Qajaarse leider Mirza Hasan Ali Nasir al-Molk. De toevoeging 'rose' dankt de moskee aan zijn vele tegeltableaux waarin de kleur rose de boventoon voert, dit in tegenstelling tot de klassieke kleuren blauw, turkoois, groen, geel en wit die meestal worden gebruikt.

Behalve de ongebruikelijke kleur vallen ook de motieven op. Niet abstract gestileerd zoals gebruikelijk

maar uitbundige bloemboeketten in bokaal, rozen en vogels en in medaillons geschilderde Europese huisjes, buitenhuizen en kerkjes. Er ging een schok van herkenning door mij heen. Deze laatste leken toch wel erg op de huizen en huisjes die we kennen van de Nederlandse tegels! Dit is minder verbazingwekkend, vond ik uit, dan het lijkt!

De roze moskee werd gebouwd tijdens de regering van de Qajarenvorst Nasreddin Shah (1848-1896). Deze vorst was er van overtuigd dat technische, militaire maar ook medische kennis uit Europa voor Iran onontbeerlijk was. Hij maakte zelf meerdere zeer luxueuze reizen naar het Westen met in zijn grote gevolg ook wetenschappers en kunstenaars. Studenten kregen

beurzen om te gaan studeren in West Europa en in 1851 werd in Teheran een technische hogeschool geopend, de Dar ol-Fonun waar onderwezen werd in het farsi en het frans.

In Shiraz werd al eerder roze in tegels gebruikt, met name in de moskee Masjed e-Vakil, die werd gebouwd tussen 1751 en 1773 maar gerenoveerd in 1825/26. Interessant misschien ook om te vermelden, is dat de roze moskee, heel ongewoon, grote glas in loodramen heeft aan de oostkant. Met de ochtendzon wordt de hal één kleurig lichtspel.

In Teheran bouwden de Qajarvorsten het Golestan paleis (het groene paleis). Het was ook de voormalige residentie van de laatste shah van Iran. Er werden voortdurend nieuwe delen aan het paleis toegevoegd. Nu is het met de parken eromheen een museum. Ook op de buitenmuren van het Golestan paleis zijn roze tegels te vinden met bloemstukken en landschapjes met torens en huizen en zelfs cherubijnen.

Verder is het nog interessant om te vermelden dat in de kunstcollectie van het paleis een klein landschapje aanwezig is van de Nederlandse schilder Cornelis Dommershuizen (1842 -1928), die gespecialiseerd was in stads- en zeegezichten. De naamsvermelding bij het schilderijtje luidt "Shui Zen". Met wat moeite is hier Dommershuizen in terug te vinden! Was het een reis souvenir?

Voor de liefhebber van tegels toegepast in architectuur valt er in Iran veel te ontdekken en te genieten. Tot mijn spijt heb ik geen fraaie hedendaagse tegels kunnen ontdekken!

Johnny Rolf

(foto's: Johnny Rolf)

Sicilië, Portugal, Frankrijk en Engeland

Sicilië

Dankzij de vermelding in het vorige Vriendennieuws heb ik begin april, toen ik met een groep mediëvisten in Palermo was, het **Casa Museo Stanze al Genio** kunnen bezoeken. Dit majolicamuseum beslaat acht kamers in een oud *palazzo* in het historische centrum. Alle wanden zijn van plafond tot vloer bedekt met panelen van voornamelijk vloertegels van Siciliaanse makelij. Het merendeel is uit de eerste helft van de twintigste en uit de negentiende eeuw, al zijn er ook oudere. Er zijn enkele tegeltableaus. De rondleider ratelde de namen van de fabrieken af en wees op en-

kele stijlverschillen tussen de vloertegels, maar kon weinig over de techniek vertellen. Een catalogus ontbreekt, maar er is een website; de collectie groeit nog. De geheel met verschillende tegels bedekte kamers maakten op ons allemaal een overweldigende indruk. www.stanzealgenio.it

Portugal

Portugal heeft sinds een paar jaar een Nationale Tegeldag, ingesteld door het parlement. Een idee voor Nederland?! Op 6 mei hebben Johan Kamermans en ik ons land vertegenwoordigd in Figueira da Foz, waar in het jubilerende **Museo Municipal Santos Rocha** die dag gevierd werd met de presentatie van een tegelboek, *Azulejaria na Região Centro* (Tegelkunst in het centrum van Portugal). We zijn daar zeer gastvrij ontvangen door Burgemeester en Wethouders, door de Directrice van het Museum, die ons heeft rondgeleid en de tegels in de depots heeft laten zien,

en door onze (tegel)vriendin Inês Pinto en haar gezin, bij wie wij mochten logeren.

In het door de Gemeente Figueira uitgegeven boek zijn de teksten met afbeeldingen in kleur afgedrukt van enkele van de presentaties en voordrachten gehouden op een symposium in 2014. De 'auteurs' zijn voornamelijk Portugese tegelexperts, die zowel over Portugese als over Nederlandse tegels in Portugal schrijven, maar ook van Johan Kamermans staat er een presentatie afgedrukt (in het Engels), en een toespraak van mijzelf (in het Portugees). Met deze uitgave is nieuw onderzoek op het gebied van zowel Portugese als Nederlandse tegels gepubliceerd. Enkele auteurs/experts die velen van ons bekend zijn: Susana Varela Flor, Pedro Flor, Inês Pinto, Diana dos Santos. Andere recente boeken bespreek ik in E.C.T.C. We hebben natuurlijk ook weer veel tegels gezien in die streek, onder andere in Coimbra, waar in het klooster Santa Clara-a-Velha nog enkele mudéjar tegels zitten.

In het **Museu Nacional**

Machado de Castro hebben we een tentoonstelling gezien over corda seca en arista tegels en over wiskundige patronen op tegels.

Engeland

De onvolprezen *Tile Gazetteer* (Lynn Pearson, ed., Richard Dennis 2005), een gids die per graafschap tegels en bouwkeramiek bespreekt, met soms foto's, vermeldt een wand met een negentiende-eeuws tegeltableau in tinglazuur van een Bijbels tafereel in **Barrington Court** in Somerset, waarschijnlijk Portugees. Tom en ik daarheen. Het eeuwenoude landhuis (Tudor) is in de jaren twintig van de vorige eeuw door Sir Arthur Lyle (van de suiker) prachtig gerestaureerd, maar niet in de oude staat. Het was te vervallen. Veel wanden zijn bedekt met schitterende houten lambriseringen afkomstig uit verschillende destijds afgebroken landhuizen. Hij heeft ook verscheidene voor die tijd

hypermoderne badkamers laten installeren, zowel voor dames als heren. Wie schetst onze verbazing als we zien dat boven alle wastafels en badkuipen oudhollandse tegels zijn aangebracht, in elke badkamer andere, niet genoemd in de *Tile Gazetteer*. Ze zijn rond 1680 in Rotterdam vervaardigd (met dank aan Jan Pluis).

Of het in de *Tile Gazetteer* genoemde tegeltableau, blauwwit, 7 x 9 tegels, Portugees is, valt te betwijfelen. Het stelt het offer van Abraham voor. In één kamer waren ook nog drie Utrechtse tegeltableaus uit het einde van de negentiende

eeuw ingemetseld: een Vlaggenschip van Michiel de Ruyter, een Zeeslag bij Duins en een Ploegende Boer, die ook in ons eigen museum hangt!

Tegelvloeren zijn in Engeland in zeer vele kerken te bewonderen. Een heel mooie, gemaakt door A.W.N. Pugin rond 1846, ligt in Drummond's Chapel, in de **St. Peter and St. Paul Old Church** in Albury, even ten zuidoosten van Guildford. De eigenlijke kerk is veel ouder en op een muur is zelfs nog een fresco te zien. Zie voor de bijzondere historie van de kerk de *Tile Gazetteer*.

Frankrijk

Op advies van Johan Kamermans hebben Tom en ik op de terugweg uit Engeland overnacht in het oor-

spronkelijk Vlaamse stadje St. Omer, Pas-de-Calais. Het door de lakenhandel bloeiende Sint-Omaars kreeg stadsrechten in 1127 maar werd in 1678 aan Frankrijk afgestaan. De gotische **Onze-Lieve-Vrouwe kathedraal** bezit vloertegels uit de twaalfde of dertiende eeuw.

Het **Musée de l'Hôtel Sandelin**, gevestigd in een majestueus achttiende-eeuws herenhuis, herbergt naast onder andere zeventiende-eeuwse Nederlandse schilderijen een prachtige collectie keramiek, vooral tinglazuur uit Frankrijk en andere Europese landen, maar ook Chinees porselein en enkele Japanse stukken. Deze afdeling keramiek op de eerste verdieping heeft een voorbeeldige uitleg bij alle voorwerpen. Ook zijn er vragen om de opgedane kennis te toetsen, bijvoorbeeld: 'Is dit een Chinese of een Delftse schotel?' Als je een flapje oplicht zie je het juiste, beredeneerde, antwoord. Allemaal heel mooi en overzichtelijk. Een aanrader!

Francine Stoffels

Mijn favoriete internettegels

Mijn favoriete tegel op het internet komt uit het tijdelijk gesloten Museum Boijmans van Beuningen te Rotterdam. Via de website van het museum (www.boijmans.nl/collectie) kan je op 50 pagina's toch genieten van de prachtige collectie bijzondere tegels die voor een deel nooit is gepubliceerd.

Deze tegel is duidelijk een onderdeel van een vroeg 17^e-eeuws tableau. De voorstelling spreekt enorm tot de verbeelding omdat je nieuwsgierig wordt gemaakt

hoe het gevlekte monster zich verder openbaart in het landschap op het hele tableau. Het antwoord ligt weer bij het ooit vinden van het grafische voorbeeld.

Ger J.M. de Ree

Deze nieuwe rubriek is een idee van Ger de Ree. Mocht je ook een favoriete internet tegel hebben, stuur deze dan in via

info@vriendennederlandstegelmuseum.nl

voor het volgende Vriendennieuws.

Tegelnieuwtjes

Open monumentendag zaterdag 14 september Gazellefabriek

Aad Streng maakte ons attent op 2 prachtige tableaux in het voorportaal van de hoofdingang van de Gazellefabriek aan de Wilhelminaweg 8 in Dieren. De tableaux zijn ter gelegenheid van het 35-jarig bestaan in 1927 door het personeel geschonken aan de directie van de fabriek, en ontworpen door graficus André Vlaanderen. Deze laatste was van 1914 tot 1953 verantwoordelijk voor alle grafische uitingen van Gazelle, zoals logo, prijscouranten en reclamemateriaal. Een tableau toont de ontwikkeling van de fabriek

van het kleine werkplaatsje in de Kerkstraat naar de fabriek in 1927. Het andere tableau laat de omgeving van Dieren zien, de natuur van de Veluwe (Vael Ouwe), en tussen de bomen door is het woonhuis (Hofstetten) in Ellecom te zien van directeur Willem Kölling.

De vraag aan de Stichting Vrienden was of wij iets konden zeggen over de her-

komst van de tableaux. Navraag bij enkele deskundige Vrienden leverde op dat ze waarschijnlijk zijn geproduceerd bij plateelfabriek IVORA in Gouda. Dit o.a. op basis van de kleuren.

De tableaux zijn normaal niet voor publiek toegankelijk en worden daarom ook niet opgenomen in onze database Tegels op Locatie, maar toen ik contact opnam met Gazelle over mogelijkheden voor liefhebbers

om de tableaux toch te bekijken, werd mij verteld dat het gebouw is opengesteld op zaterdag 14 september in het kader van de open monumentendag. Een unieke kans om deze fraaie tableaux met eigen ogen te zien! Marianne Florschütz

Op zoek naar de Chinees

Als tegelverzamelaar ben je altijd op zoek naar iets bijzonders. Een keer zag ik op een antiekbeurs een 17de-eeuwse Chinese porseleinen tegel, duidelijk geïnspireerd op de Hollandse tegel met fleur-de-lis hoeken. Helaas was de prijs ruim boven budget. Maar de belangstelling was gewekt, zeker toen ik hoorde dat dergelijke tegels werden gemaakt in China voor de Hollanders in Indië. Met voorouders geboren in Batavia en een 32ste deel Chinees bloed moest een dergelijke tegel toch niet aan mijn verzameling ontbreken. Niet veel later kwam ik op een veiling een

tegel tegen met daarop een chinees mannetje en bijzondere hoekmotieven. Wat dit exemplaar ook bijzonder maakte, was dat het steengoed was met uitsparingen in de achterzijde. Zou het een echte “Chinees” zijn? Research wees uit dat het een Franse tegel was, gemaakt in Mont-

pellier in de eerste helft van de 18^e eeuw. In die periode was er veel belangstelling voor China, daar hebben we dan ook veel chinoiserie aan te danken. Toch een bijzondere tegel. Bij mijn zoektocht op eBay naar Britse tegels stuitte ik op twee 13 x 13 tegels met een Chinese krijger en met Chinese tekst, die ik nooit eerder had gezien. Het was op de foto's ook niet te zien of de tegel van porselein was. Een bod uitgebracht en twee weken later kreeg ik de twee Chinezen toegestuurd. Geen porselein. Foto's van de intrigeren-

de Chinese teksten opgestuurd naar een Japanse relatie. Helaas kon hij er ook niet veel duidelijkheid over verschaffen. Niet veel later kwam ik op eBay weer een set Chinese tegels tegen, met Chinese figuren en tekst, waarbij vermeld stond dat ze uit

China kwamen. Op de achterkant stond “made in China” in een blindstempel. Die moest ik hebben. Echte “Chinezen” uit China! Met het hoogste bod kreeg ik

de twee later per post thuis. Ze waren ongeveer even groot als de andere aardewerktegels maar wel van porselein. Later pas begreep ik dat de aardewerk variant de fameuze Mak-kumer tegels zijn die in de jaren '20 en '30 voor de Britse

markt waren gemaakt bij Tichelaar. In het tegelmuseum zijn er een aantal te vinden. Bijzonder is dat er eind dit jaar er een boek over zal uitkomen geschreven door Jan Pluis en Min Chen, waarin de historie, de vertaling van de karakters en een overzicht wordt gegeven van de vele varianten.

Mijn zoektocht naar een oude "Chinees" ging verder. Op eBay werd een bijzondere porseleinen tegel aangeboden op het formaat 15 x 15 cm. Een afbeelding van een kwartel in een typisch oosterse omlijsting. Het lukte om deze fraaie tegel te bemachtigen. Stevig porselein met aan de achterkant plukjes zand om bij het in metselen enig houvast te bieden. Experts aan wie ik deze tegel had laten zien konden er niet veel over vertellen. Vermoedelijk Japans van rond 1850 was een suggestie. Later heb ik er meer gezien en begrepen dat er een aantal in Engeland zijn terechtgekomen. Dat zal dan na 1860 zijn geweest als de Japanse kunst populair wordt. Een tweede van dit type heb ik ook kunnen kopen met een afbeelding van diverse insecten. Eén van de toppers in mijn collectie. Een recente aanwinst is een zeshoekige porseleinen tegel, wel Chinees maar niet echt oud. Gelukkig gaat de "queeste" nog door en ik hoop dan toch eens de ultieme "Chinees" te bemachtigen. Dat is tenslotte toch de lol van het verzamelen. Ik kijk uit naar het boek van Jan Pluis!

Frans Klein

European Ceramic Tile Circle (ECTC)

De mededelingen betreffende ECTC zijn nu uitgebreid op onze website te zien. Hier kunnen we het actuele nieuws nog sneller bekend maken in de verschillende rubrieken waar aandacht wordt besteed aan tentoonstellingen, publicaties en websites. Een aantal onderwerpen worden hier in Vrienden-nieuws onder de verschillende rubrieken vermeld.

Beurzen in binnen- en buitenland

Nederland

Tegel- en bodemvondstenbeurs Delft

Zaterdag 12 oktober 2019 van 9.00-13.00 uur.

Locatie: Zalencentrum Congregatiegebouw, Brabantse Turfmarkt 9, Delft. Er is volop parkeergelegenheid (vanaf 10 uur betaald).

Het aanbod op deze beurs bestaat uit voornamelijk Nederlandse bodemvondsten zoals: baardmankruiken, majolica, tin, glas, metaaldetectorvondsten en munten. Inlichtingen: Theo van Halderen

(email: thaldereen@yahoo.com; tel: 0152122227 of 0648466725).

<https://www.facebook.com/Tegel-en-bodemvondstenbeurs-Delft-324496047725193/>

Verzamelaarsbeurs - Utrecht

Zaterdag 16 en zondag 17 november 2019, za 9.00 – 17.00 uur, zo 10.00 – 17.00 uur.

Jaarbeursplein 6, Utrecht (bij het Centraal station).

Verzamelaarsjaarbeurs in de Jaarbeurshallen met ook veel keramiek. <https://verzamelaarsjaarbeurs.nl/>

Verenigd Koninkrijk

TACS Antique & Collectable Tile fair - Nottingham

Zaterdag 5 oktober 2019 van 10.00 – 15.00 uur.

Locatie St. Jude's Church Hall, Mapperley, Nottingham NG3 5HE, UK.

Toegang £ 5,00.

Vooraf victoriaanse en Art Nouveau tegels.

Zie <https://www.facebook.com/byTACS/>

Musea en tentoonstellingen in binnen- en buitenland

Nederland

De Lavino Collectie, Gemeentemuseum - Den Haag

31 augustus 2019 t/m 3 maart 2020, di – zo: 10.00 – 17.00 uur.

Stadhouderslaan 41, 2517 HV Den Haag

De Lavino Collectie was van de in 2005 overleden staalindustriële Meijer Lavino en is een staalkaart van Delfts aardewerk.. Deze unieke verzameling, die nooit eerder voor publiek te zien is geweest, bevat bijna het gehele assortiment van de Delftse plateelbakkers uit de periode 1660-1820. Vanaf 31 augustus wordt een groot deel van de verzameling, die in totaal ruim 1.000 stuks telt, voor het eerst getoond in Den Haag.

Deze tentoonstelling zal zich richten op de rijkheid en de verzamelgeschiedenis van de collectie.

www.gemeentemuseum.nl

Museum in Transitie, De Lakenhal – Leiden

20 juni 2019 t/m 29 september 2019,
dagelijks van 10.00 tot 17.00 uur.

Oude Singel 32, 2312 RA Leiden

Na jaren van verbouwing is Museum de Lakenhal weer open voor het publiek. Naast fraaie schilderijen heeft het museum ook een grote collectie tegels waarvan een deel voor het publiek te zien is.

Momenteel is er een fototentoonstelling die de verbouwing laat zien met beelden van sloop en het hervinden van historische constructies.

www.lakenhal.nl

ESKAF 1919 – 1927, Stadsmuseum - Steenwijk

26 april 2019 t/m 28 oktober 2019,
di – za 13.30 – 16.30 uur.

Markt 60-64, 8331 HK Steenwijk

ESKAF staat voor de Eerste Steenwijker Kunst Aardewerk Fabriek. Dit jaar is het 100 jaar geleden dat deze Fabriek werd opgericht en daarom een reden een speciale expositie te organiseren, gewijd aan de vele producten die ESKAF in Steenwijk vervaardigd heeft. Behalve de eigen collectie zijn er vele voorwerpen, waaronder tegels, van diverse ESKAF-verzamelaars en musea te zien.

www.stadsmuseumsteenwijk.nl

“Vet! Gedrukt”, Keramiekcentrum Tiendschuur - Tegelen

12 april 2019 t/m 22 september 2019,
di – zo: 11.00 – 17.00 uur.

Kasteellaan 8, 5932 AG Tegelen.

Drukkunst op keramiek. Met een penseel of ringeloor kun je keramiek versieren. Maar behalve schilderen en tekenen kun je de klei ook bedrukken. Er bestaan talloze druktechnieken op keramiek. Het spectrum van grafische technieken op keramiek reikt van stempels, rolstempels, monotypes tot en met zeefdrukken. De nieuwste expositie in Keramiekcentrum Tiendschuur Tegelen heeft een internationale selectie van gerenommeerde kunstenaars in huis gehaald.

<https://tiendschuur.net>

China

“The Land of the Glazed Cities, 500 years of Azulejo in Portugal”, Paleismuseum - Peking

12 juni 2019 t/m 7 oktober 2019,
di – zo 8.00 – 17.00 uur.

Palace of Eternal Longevity (*Yongshou gong*).

Overzicht van Portugese tegels van 1500 tot heden.

<https://en.dpm.org.cn>

Oostenrijk

Tiroler Volkskunstmuseum - Innsbruck

Vaste collectie, dagelijks 9.00 – 17.00 uur

Universitätsstraße 2, 6020 Innsbruck.

Tiroler handwerk met een collectie tegelkachels

<http://www.tiroler-landesmuseen.at>

Kachelofenmuseum – Steyr

Vaste collectie, wo - vr 9.00 – 18.00 uur,

za 9.00 – 13.00 uur.

Resthofstraße 69, 4400 Steyr.

Tegelkachelmuseum met een grote collectie historische tegelkachels van de firma Sommerhuber die al generaties lang tegelkachels produceert.

<http://www.sommerhuber.com/>

Volkskundemuseum - Wenen

Vaste collectie, di – zo 10.00 17.00 uur.

Laudongasse 15-19, 1080 Wien.

Grote collectie volkskunst met een afdeling keramiek met 14 complete tegelkachels. Daarnaast een kleine collectie losse tegels uit midden Europa.

<https://www.volkskundemuseum.at>

Rusland

Menshikov Palace Museum - St. Petersburg

Vaste collectie, di – zo 10.30 – 17.30 uur.

15, Universitetskaya Naberezhnaya. St Petersburg.

Paleis tussen 1710 en 1720 gebouwd aan de Njewa ten tijde van Peter de Grote. Zalen gedecoreerd met Hollandse tegels. Nu onderdeel van het Hermitage museum.

www.hermitagemuseum.org

Verenigd Koninkrijk

Schilderijen en keramisch werk van William de Morgan, Wightwick Manor -Wolverhampton

Vanaf 1 september 2019, ma – zo 10.30 – 17.00 uur.
Wightwick Bank, WV6 8EE Wolverhampton, West Midlands,

Tentoonstelling in Malthouse Gallery van werk (veel tegels) van de Britse kunstenaar William de Morgan (1839- 1917) uit de collectie van V&A en de William de Morgan Foundation.

<https://www.nationaltrust.org.uk/wightwick-manor-and-gardens>

Publicaties in binnen- en buitenland

Nederland

Verwacht in november 2019: **Jan Pluis en Min Chen - Nederlandse tegels met Chinese en Japanse voorstellingen na 1900** (meer informatie zie elders in het Vriendennieuws) Ca 285 afbeeldingen. Nederlands en Engels.

Uitgever: Primavera Pers.

<https://www.primaverapers.nl/>

Duitsland

Arthur Fontain - Der englische Coade-Stein – die Villeroy & Boch „Terrakotta“.

Uitgever: Books on demand. 2019, 214 pp. ISBN 978-3-7347-1515-0 <https://www.bod.de/buchshop>

Dr. Marlis Andres - Die Fliesenvielfalt im Kloster Lüne: Eine Bestandsaufnahme.

Beschrijving van tegels uit de 16e tot 19e eeuw in een klooster bij Lüneburg. Lokale productie en import uit Rotterdam en Friesland.

Eigen uitgave. 2017, 96 pp. ISBN 13 978-3981727494.

Te koop via Amazon.de.

Dr. Marlis Andres - Gerettete Fliesen aus Schüttorf im Kloster Frenswegen.

Beschrijving van tegels die gered zijn bij de afbraak van een pand in Schüttorf, een plaats in Nedersaksen aan de (Overijsselse) Vecht. De 18de-eeuwse tegels stammen uit Nederland. Eigen uitgave. 2019, 68 pp. ISBN 13 978-1793379238. Te koop via Amazon.de

Portugal

Azulejaria na Região Centro (The Art of the Tile in the Central Region of Portugal). All texts but one in Portuguese. Published by the Council of Figueira da Foz, ed.: Maria de Lurdes Craveiro and Inês Maria Jordão Pinto, Figueira da Foz, May 2019, 192 pages, ISBN 978-989-8903-10-5

The book contains the texts, with colour illustrations, of some of the presentations given at a symposium in Figueira da Foz in 2014. The ‘authors’ are mainly Portuguese tile experts, but Johan Kamermans’ presentation is also printed here (in English) as well as a speech given by Francine Stoffels (in Portuguese) about the relations between Portugal and The Netherlands in the field of tiles, and particularly her own connection with the Portuguese tile world.

Johan Kamermans, Susana Varela Flor and Inês Maria Jordão Pinto write about Dutch tiles in Portugal.

Maria Alexandra Trindade Cago da Câmara examines how Portuguese *azulejos* have been studied through the ages, as well as new methods of research. The presentations given by Diana Gonçalves dos Santos (our guide in Porto during the Dutch tile excursion in 2011), Alexandre Nobre Pais and Raúl Moura Mendes deal with the various types of tiles manufactured in Coimbra. With this publication new research into both Portuguese and Dutch tiles has been made available. (FS)

Susana Fonseca - Azulejos com História

(Portuguese, English, Spanish, French),

Objecto Anónimo, 2016, ISBN 978-989-8256-73-7

The first 90 pages of short texts and beautiful photographs guide you through the history of tiles in Portugal from 1500 to the present day.

The next 55 pages contain mostly photographs arranged according to theme and location. Techniques of manufacture are explained, too. Indispensable for people who wish to make a tile tour of Portugal. All the addresses are given. (FS)

In recent years a series of interesting and beautifully illustrated tile books have been published by Centro Atlântico (www.centroatlantico.pt). This was founded by photographer Libório Manuel Silva, who focuses on cultural subjects and heritage. He takes all the photos himself and Rosário Salema de Carvalho does all the editing of the tile books discussed below. She is a researcher and executive coordinator of Az – Rede de Investigação em Azulejo from ARTIS – Instituto de História de Arte, Faculdade de Letras, Universidade

de Lisboa

(<http://redeazulejo.lettras.ulisboa.pt/redeazulejaria%5Fen/>).(JK&FS)

Azulejos – Maravilhas de Portugal / Wonders of Portugal (bilingual edition), various authors, ed.:

Libório Manuel Silva and Rosário Salema de Carvalho, Centro Atlântico, 2017, 335 pages, ISBN 978-989-615-213-0

Some twenty specialists describe 40 locations from five centuries of history and all regions of Portugal:

from the palaces in Sintra with their mudéjar tiles to the metropolitan stations dating from the end of the twentieth century. On our journey we pass the tile-clad façades of Lisbon, the art nouveau in Aveiro, the sixteenth-century tile pictures in Quinta de Bacalhôa and the palace of the Mar-

quises of Fronteira, to mention but a few attractions. The general introduction by José Meco, with a timeline, gives all locations their place in the continuous history of the Portuguese azulejo. (JK&FS)

Azulejos à Mesa / Azulejos in Restaurants (bilingual edition), various authors, ed.: Libório Manuel Silva and Rosário Salema de Carvalho, Centro Atlantico, 2018, 112 pages, ISBN: 978-989-615-215-4

More light-hearted information - but indispensable for the epicures among us - is provided by *Azulejo à Mesa*, which describes seventeen restaurants with extraordinary tiles. Often situated in former monaster-

ies or palaces, these include the well-known Cervejaria Trindade, Casa do Alentejo and Mesa de Frades in Lisbon, and the Pousada Mosteiro de Guimarães, where the food has been relished by participants of the Dutch tile excursions to Portugal. (JK&FS)

Azulejo – O que é / What is (bilingual edition), ed.:

Libório Manuel Silva and Rosário Salema de Carvalho, Centro Atlântico, 2nd ed. 2018, 112 pages, ISBN: 978-989-615-222-2

Over fifty renowned tile specialists, ceramicists, architects, collectors and other tile buffs try to give a satisfactory - and sometimes quite humorous - answer to this question. Each left-hand page has a text in the two languages, each right-hand page shows a splendid photograph of tile pictures and panels in such varied places as Tangier, Angra (Azores), Funchal (Madeira), Olivença and Seville (Spain), and of course locations in Portugal. The Portuguese, Brazilian, Spanish, Moroccan and Dutch authors include: Dora Alcântara, José Berardo, Fábio Carvalho, Feliciano David, Johan Kamermans, José Meco, João Manuel Mimoso, Alexandre Nobre Pais, João Pedro Monteiro, Alfonso Pleguezuelo, Vítor Serrão, Hans van Lemmen, Ana Viegas and Tiago Montepegado. Beautiful photos, which provide a sense of joyful recognition. (FS)

Azulejo em/in Braga – O Largo Tempo do Barroco / The Baroque Period, (bilingual edition), Libório Manuel Silva and Rosário Salema de Carvalho, Centro Atlantico, 2016, 216 pages, ISBN: 978-989-615-211-6 (JK)

Vriendennieuws digitaal

Wenst u Vriendennieuws digitaal te ontvangen, mail dan naar vanveen.mark@gmail.com.

If you would like to receive the newsletter of the Friends of the Dutch Tile Museum, please send an email to vanveen.mark@gmail.com.

Möchten Sie die Freunde-Nachrichten des Vereins digital empfangen, bitte schreiben Sie ein E-mail zu vanveen.mark@gmail.com.

Advertenties en informatie

Voor winkels, ateliers en bedrijven is er de mogelijkheid om in het Vriendennieuws te adverteren. Het gaat dan om 1/8 pagina, die twee keer wordt geplaatst (in februari en september). Het tarief is €125.

Informatie voor het volgende Vriendennieuws (februari 2020) kunt u voor 1 januari 2020 sturen naar Marianne Florschütz via info@vriendennederlandstegelmuseum.nl

Mazereeuw Antiquair
Gespecialiseerd in Nederlandse Tegels,
Delfts Aardewerk en Glas

Spiegelgracht 19 - 1017 JP Amsterdam
+31 (0) 610441458 - johan@mazereeuw-antiquair.com
www.mazereeuw-antiquair.com

KRAMER KUNST & ANTIEK
IN- EN VERKOOP VAN ANTIEKE EN NIEUWE TEGELS

PRINSENGRACHT 807 / 1017 KA AMSTERDAM
+31(0)20 626 11 16 / INFO@ANTIQUETILESHOP.NL
WWW.ANTIQUETILESHOP.NL

REGTS
ANTIEKE TEGELS

IN- EN VERKOOP VAN
ANTIEKE NEDERLANDSE
TEGELS

FROONACKER 1A
8801 KD
FRANEKER

VOOR DE VERZAMELAAR,
RESTAURATOR
& DECORATEUR

WWW.ANTIEKETEGEL.NL
+ 31 (0) 85 060 1272

Witteveen Restauratie

Specialist in conservatie en restauratie
van keramiek en glas

Sperwer 8
7132 EM Lichtenvoorde
Gelderland

Tel: 0031 (0)6 - 21 92 63 53
info@witteveenrestauratie.nl
www.witteveenrestauratie.nl

KOOS ROZENBURG
ANTIQUITEITEN

*Spec. tegels en delfts blauw
uit de 17e en 18e eeuw*

*ook: vroeg ijzer,
meten en wegen,
oude schuutsen*

DELFT
MARKT 2
2611 GT
015 2147828

*Tegel met een
voorstelling van
een vogel.
Veelkleurig.
1625-1650*

FRIDES LAMÉRIS

KUNST- EN ANTIEKHANDEL V.O.F.
GLAS & CERAMIEK

NIEUWE SPIEGELSTRAAT 55
1017 DD AMSTERDAM
TELEFOON: 020-6264066
TELEFAX: 020-6265893

Vrienden van het Nederlands
Tegelmuseum krijgen op vertoon
van de vriendenkaart 10% korting
op aankopen in de museumwinkel,
met uitzondering van boeken.

Rob Michiels
Auctions

Het veilinghuis met de grootste
keus aan antieke tegels!

Volgende veiling:
AZIATISCHE KUNST EN
EUROPESE KERAMIEK
21 september 2019

www.robmichiels.com

